



## ЖИТЯ І СМЕРТЬ

Килина Морозиха – відома на всі околиці повитуха в четвертому коліні. Про її прабабу Тетяну досі селами ходять легенди, буцімто вона три роки поспіль бігала яругами на відлюдний лісовий хутір до тамтешньої відьми, яка навчила її травами цілющими, зібраними на Зільника, недуги зцілювати й болячки проганяти. Кажуть, помирала вона тяжко. Люди знали, чого їй так було: «Сказано ж, відьма доти не помре, доки не передасть усе, що знає».

Після смерті баби Тетяни пологи в тутешніх жінок приймала її дочка, а потім – Килинина мати. Від неї в свій час успадкувала ворожбиство та захаракство й сама Килина. Бо так повелося в їхній родині.

Килину Морозиху потайки люди теж відьмою звуть. Але не зло, а з повагою та острахом, ніби боячись образити. А як же інакше. Щось вона знає таке, чого зазвичай не дано знати звичайним сільським жінкам, – діти при ній родяться легко. Немало славних козачат, які ниньки благословляють ратними справами Січ, прийняли з материнського лона її руки.

Віднедавна Килина Морозиха має спокій. Свою непросту справу передала молодій удовиці, яку взяла в науку кілька років тому. Та й чом було не взяти? У Килини немає нікого, живе одним-одна, як відрізаний пагін від стовбура колись досить пишного дерева. Звісно ж, була у неї своя гарна сім'я – міцний, неначе кучерявий явір, чоловік та два дубочки-синочки. Уся її рідня оплакана чорними вдовиними слізами. Полягли її славні козаки у битві із турками, що набігли Muравським шляхом, як сарана, спустошивши довколишні землі до цурки.

З недавніх пір Килина Морозиха пологи приймає зрідка, коли вже без неї не обходиться ніяк. Каже, що втрачає силу. Зістарилася. Слава Богу, молода повитуха зі своєю непростою

справою справляється ловко. Гріх що й казати про вправну ученицю. Вона, як зуміла, замінила її.

Відтепер рожаниці не обходяться без молодої повитухи. Так мало бути і цього разу. Її ж спочатку й покликано у двір козака Половця. Аж скоро прибігли до старої: «Йдіть хутчій, бабо, Марія Половчиха в родах помирає!»

Килина Морозиха поквапом зібралася, кинула у вузлик кілька лишень її знаних помічних трав, на порозі на мить спинилася, щось обмірковуючи, аж потім рвучко підійшла до покуття, дісталася з-під образочка три тонесенські тройчасті свічечки й гостро заточений срібний ніж, вклала все це до трав. А тоді вже поспішила з хати до воріт, подріботіла вузенькою вуличкою, що вилася чорною гадючкою під ногами, поспіхом пориваючись у двір козака Половця. Щойно вона відкрила хвіртку, чорна гадючка стежини зникла з-перед очей, натомість з'явився тъмянний пломінець лампадки, яку виносила з хати служниця.

— А це ще навіщо?! Хіба тут смерть через поріг перечепилася? — невдоволено grimнула на заплакану молодицю стара.

— Та вже не знаємо за що хапатися, там таке! Послали навіть за дяком. Тільки й на вас надія... — засокорила жалібно жінка, ховаючись у сіни.

— Хай там що, лампадка має стояти на покуті. Не руш, — у спину їй кинула баба Килина.

Ще з порога, позирнувши оком на постіль, де корчилася в муках роділля, а поряд із нею безпорядно метушилася молода повитуха, вона зрозуміла: цю дитину мусила прийняти сама. Стара повитуха знала, що треба робити:

— Гей, ти! — гострими очима глипнула на перелякану служницю, що тремтячими руками ставила на покуті лампадку, — йди з хати і відчини всі віконниці! Без цього не буде полегкості в пологах.

Жінка безшлесно зникла з-перед бабиних очей.

— А ти іди сюди, — звеліла молодій повитусі. — Запар ось ці трави в чисто вимитому канзані і принеси їх сюди. Хутко!

І аж тоді, коли в кімнаті нікого, окрім їх двох, не залишилося, стара повитуха склонилася над роділлею:

— Зараз тобі буде легше.

Затим вона рвучко підійшла до вікна, тричі перехрестивши його, відчинила навстіж. Повернувшись до ліжка, поклала під подушку три тройчасті свічечки разом із пучком зілля, і вже тоді провела рукою над змокрілим чолом молодиці. Монотонно, так, як зазвичай читають побожні молитви, Килина Морозиха взялася промовляти їй одній зрозумілі слова.

Роділля несподівано схопила її за руку:

– Що се... за молитва!?

Баба беззвучно засміялася:

– Тихо-тихо... Нічого не бійся, – із цим продовжила читати своє магічне закляття.

Марія Половчиха, рід якої з діда-прадіда вірував у Господа, і в ніяку силу поза тим, з страхом відсторонила її руку. Стара повитуха, яка стояла перед нею, в свіtlі лампадки, що падало тьмяним блиском на зсушене, немов поморщене яблуко в осінній траві, лице, видалася її страшною. Здавалося, в її очах теж блистало кволе світло. Це світло замерехтило й на лезі ножа, який піднесла баба над головою, промовляючи безтямно свою монотонну молитву. Нажахана роділля, переборюючи біль, піднялася на ліктях, голосно вигукнула:

– Відьомське закляття!

Із цим непритомно впала на постіль...

\* \* \*

Коли молода повитуха стала в дверях, відразу ж почула тоненький писк. Слабенький, такий, який зрідка нерішуче проривається з мишачої нірки, коли біля неї задовго просиджує кіт, позбавляючи вертлявих сірохвостиків охоти вирватися на волю. Цей тоненький писк в одну мить утішив її. «Слава Богу!» – вголос промовила вона.

Баба Килина різко повернулася на її голос:

– Не вештайся без діла! Візьми немовля до купелі, а я мушу попоратися біля матері.

Молода повитуха повела оком на породіллю і відразу ж відвела наляканий погляд – очі молодої матері по вінця наповнилися кров'ю. Так, наче хто залляв білі зіниці густою червоною фарбою. Вона знала, що це за ознака. Так було з невісткою коваля Якима Чубача. Після пологів вона не дожила до ранку.

Килина Морозиха, немов вгадала її думки, заспокоїла:

– Ця житиме. За тиждень все сповзе з очей і знаку не буде.

Породілля, здається, теж прислухалася до цих слів, стиха перепитала:

– Що зі мною?

– Все... Все добре... Ось зараз візьмеш свого красеня, – повела очима на молодицю, що порпала біля дерев'яного корита, наповненого літеплом, настоящим на травах.

Молода повитуха обмила маленьке поморщене личко водою. Маля забило ручками, вголос заплакало.

– Не плач, маленький, дай, витру тебе, як слід. Бачиш, ось червона пляма на нижній губі.

Аж раптом...

Ні, це не могло бути правою. Немовля вхопило її за палець, притиснуло його до рота і... вкусило.

— Боже мій! Що це?! — молода повитуха заклякла на місці. Великими очима дивилася на немовля, що водило перед собою ручкою, пориваючись вхопити її за палець знову. — Що се за дитина, бабо?!

Килина Морозиха, немов не чуючи її наляканого викрику, і далі займалася своїм, пораючись біля породіллі.

Тоді молода повитуха обережно підняла верхню губку дитини і завмерла від подиву — по обидва боки тонесеньких ясен стирчали гострі різці.

— Він зубатий! — з острахом відсторонила дитину від себе.

— Мовчи, не лякай матері!

Породілля й справді переводила насторожений погляд з однієї жінку на іншу, силкуючись збегнути, про що йдеться.

Баба Килина тримтячими руками забрала з рук молодої повитухи немовля, пальцем провела по яснах:

— Ти диви, кусається! — на подив повитухи, вона посміхалася.

— Він же із зубами! — прошепотіла та застежено.

— Нічого-нічого, кусатиме ними проклятих бусурманів. Родима пляма біля губи — Божий знак на те.

— Він же сам проклятий. Зубатий! — наожаханими очима молодиця дивилася на бабу.

Килина Морозиха нічого не відказала їй у відповідь. Вона поклала дитину в мокрому полотні на ліжко, приклада до грудей матері.

Дитина зразу ж почала ссати, та так, що породілля несподівано скрикнула від болю:

— Лишенько, кусається!

— Так і є, проклятий, — молода повитуха побожно перехрестилась на образочки.

Баба Килина невдоволено схитнула головою, затим нахилилася до полу, піднявши обтяту пуповину, мовчки підійшла до своєї учениці і, розмахнувшись, навідліг вдарила її в лицé:

— Не смій так про немовля! Це буде славний ко... — із цим недомовленим словом повалилася на підлогу. Її сили на цій землі були вичерпані. Повитуха у четвертому коліні Килина Морозиха прийняла останні пологи на землі і відійшла в потойбіччя.

Дяк, що зашпортає у дверях, ставши мимоволі свідком великої таїни народження і смерті, тричі перехрестився:

— Упокоїлася в Бозі... при рожденї диявольського отродія... 13 augusta 1610 года.



## ПОМИЛУВАННЯ

Недільного ранку на мерефському цвінтарі було людно. Громадою хоронили Килину Морозиху, ту, якій завдячувала життям мало не третина поселенців. Мотузка, вкладена до труни, щедрими вузликами точно вказувала на кількість прийнятих повитухою немовлят. Усі ці вузли зав'язала вона сама.

Не було поміж них одного, останнього. Ніхто не зважився закінчити справу за неї.

На цвінтар вервечною тяглися люди. Підійшов до натовпу і Дмитро Половець. Високий, ставний, широкоплечий, достоту такий, як усі чоловіки цього славного козацького роду.

\* \* \*

Рід Половців був шанованим у Мерефі. І не тому, що проживав на цих землях давно. Відколи перший Половець, утікаючи з Поділля від лиховісної польської шляхти, ступив на роз'ятрений, розбухлий від сліз і крові, клаптик Дикого поля, збігли десятки років. За цей час змінилося багато чого. Маленький хутір, не позначений на мапах, обріє новими поселеннями вигнанців, які поривалися сюди з усіх-усюд Правобережжя, не воліючи миристися з польським батогом. Хатка до хатки горнулися зусібіч, щоби бодай тут уберегтися від чорнополинного розбрата, засіяного гонорливою шляхтою у відкритих навстіж українських душах.

Сама земля, здається, почувала еднання поселенців. Уперше за стільки довгих років, відчувши турботу про себе, вона затято відроджувалася з попелу руїни. Зелені садки заряснили між білих хат, бо так повелося в українців: серце – у дітях, душа – в пісні, життя – у вишневих садах. А на зрошених потом нивах заколосилося жито. До дбайливих рук горнулися

щедрі врожаї. І люди вrostали в ці землі, готові були їх боронити від найлютіших ворогів.

Діти поселенців Мерефи, рано наслухавшись від сивовусих дідів про злодіяння польської шляхти, заохочені шаблями Косинського та Наливайка, подалися на Січ. Тримати зброю в руках вони вчилися менше від батьків, а більше від славного козацтва. Відчайдухи, закликані на Базавлукську Січ, що постала взамін поруйнованої татарами Томаківської, проходили змужніння на славному острові, де все було підпорядковане бойовому вмінню й силі духу. Більшість залишилася там і донині.

Дмитро Половець на вимогу батька, який почував наближення скорої смерті, повернувся додому. Разом із ним прибула невеличка ватага старого козацтва, щоб назавжди осісти на цих землях.

Вони й поставили на узгір'ї церкву на зразок запорізької.

Розорюючи добротні поля, Половці, а за ними й інші поселенці, не випускали з рук зброї. Щоміті вони мусили бути напоготові. І хоча їм добре було відомо, що відтепер загони татар не надто й пориваються в ці місця, почуваючи, що в козацьких поселеннях мало поживляться, багато втратять, – усе ж, аби вберегтися, варто й озиратися. Так і працювали вони на цих землях – тяжко... затято... жертовно.

Дмитро Половець вдався рботяцім і відважним козаком. Коли ставав до роботи – мало хто поспівав за ним. Коли брався до зброї – козацькій відвазі заздрили й вороги. Доля не була солодкою до нього. Не раз він змагався зі смертю в двобої. Не раз стояв на межі. На щастя, видався від природи міцним та дужим, на життя – щасливцем. Чисельні шрами – едині відмітини гостин «косарки-смерті». Так любив жартувати він над своїми ранами. На всі прохання й дорікання жінки, коли та просила його бути обачнішим у житті, казав одне: «Козак без узорів – не козак».

Про дружину Дмитра Половця між людьми мовлено мало. Кажуть, що привезено її з Поділля і що засватав жінку синові батько, бо захотів оженити «на свой».

Досі місцеві козачки не можуть зрозуміти, за чим було побиратися далеко: «Що в цій Марії є такого, чого в тутешніх дівок немає? Тонка, як тополина, замало жіночого, а більше від дівчатка. Хоч має цілих сімнадцять, а груди в неї геть пласкі...»

Так потайки судило жіноцтво, оглядаючи привезену дівку на весіллі.

А що вона особлива, побачили це згодом. У руках молодої Половчихи вогонь горів. У словах видалася неговірка, зате в справах проворна.

Старий Половець, уже третій рік як покійний, недарма ж і дочкою називав. Годила йому, як могла.

А Дмитро Половець, який зарано залишився сиротою – мати померла, коли він ще хлопчиком був, єдину скрупу ласку приймаючи із рук взятої до хати небоги-служниці, серцем прикипів до своєї жінки.

З великої любові народився на світ хлопчик. Та саме первісток, який мав би стати великим щастям в родині, приніс в їхню сім'ю велику напасть.

\* \* \*

Дмитро Половець став біля труни, перехрестився, поклав до неї білий домотканий рушник. Після цього чесно вклонився до людей, став поміж них.

З виду все той же чоловік, яким був кілька днів тому, та все ж не такий, як завше. Це вже люди, які знають один одного змалечку, спостерегли відразу. Видавали його зіщулени плечі, а ще, немов не свій, а чужий, позичений на торжку погляд – стрільнув гострими очима по натовпу і відвів їх убік. Щось не давало йому дивитися людям в очі прямо.

Стояв Дмитро Половець між людьми, яких знов із найперших своїх кроків по цій землі, і почувався між ними чужим. Гострими очима

виуджував з натовпу косі погляди, вдавав, що не помічає їх. Ніхто не підходив до нього. Ніхто не перекинувся й словом із ним. Він теж мовчав. Та люди і без слів знали, чого так незатишно було цьому чоловікові на мерефському цвинтарі. Винуватець його неспокою лежав у вербовій люлечці, підвішенній попід сволоком дерев'яної хати Половців.

Поміж людей обачним вужем повз шепті: «Баба Килина – перша жертва того...», «Служниця втекла з хати, не хоче бавити дияволена», «Кажуть, що воно пиріг вчора з'їло. Подумати тільки, день, як народилося, а жує, мов однорічне дитя», «Зуби – то перший знак лихого вбивці. Матимемо з ним велике зло», «Ой недарма ж Половчиха над ним плаче, сказано ж, горе, а не втіха»...

Все, все це – і правду, і думисли – чує Дмитро Половець, низько на груди хилить рано посивілу голову, почуваючись і сам винним у смерті Килини Морозихи. Його ж син, його рідна кров, народилася при цьому.

Мовчить славний козак Дмитро Половець, чуючи нарікання обурених людей. Та й що тут казати – дві ночі поспіль відмучився в жахітті розжарених думок. Не спав ані крихти. Знав, добре знав мерефських поселенців – у думках гострих, як бритва, в справах непорушних, як сталь. Передчував, що буде потім, щойно